

Töissä »kodeissa» – vanhusten kotipalvelun sanattomia sopimuksia

Silva Tedre

"HOMES" AS A WORKPLACE – UNSPOKEN CONTRACTS OF PUBLIC HOME HELP SERVICES FOR THE ELDERLY

ABSTRACT. The article deals with cultural unspoken contracts of Finnish home help services for the Elderly. Both physical features and symbolic meanings of "home" makes it a working place strange for the selfunderstanding of public service system. "Things" do not mean the same in different places. The coding always carries social value; it structures the societal positions of people. "Home" is culturally coded as private territory, personal space and these aspects endow contracts which are unknown or unusual in the world of hospital or institution. The coding of "home" as private means that in the home setting the norms of privacy and identity embodied in the home are often shared by care giver (home maker or home helper) and care receiver (old person). The naming of something as home is in itself a cultural and political process and changes in it have consequences for the possible contracts of everyday care relationships in public services.

Key words: care, elderly, social services, home, private

1. »KOTI» KOHTAAMISEN KEHYKSENÄ

»Toisten (työntekijöiden ST) kanssa kun juttelee niin ne tykkäävät tällaisesta yksinpuurtamisesta ja ettei pomo hengitä niskan takana. Ei minulla näissä laitoksissakaan hengittänyt. Jos hengittää niin hengittäkööt. Minusta on ihanaa, jos minä osaan työni siellä ja teen. Täällä hengittävät asiakkaat ja minulla on joskus ahdistava olo.» (Tedre 1993)

Lainaus on vanhusten kotipalvelun työntekijän haastattelusta. Siinä hän vertailee kotona auttamista laitoksessa tapahtuvaan vanhusten auttamiseen. Kodin ja laitoksen dikotominen erottelu onkin ollut yksi vallitseva tapa jäsentää vanhus-tenhuollon todellisuutta. Tätä itsestäänselvänä ja luonnollisena pidettyä erottelua käyttävät niin tutkijat, virkamiehet kuin poliitikotkin. Arjen tasolla sekä vanhustenhuollon henkilökunta että van- hukset itse tekevät eroa. Työntekijät ajattelevat

laitoksen avohuoltotyöstä poikkeavana työympä- ristöinä, jossa myös toimivat erilaiset säännöt ja normit.

Usein koti esitetään vanhustenhuollossa laitok- sen vastakohtana. Avohuollossa »kotien» kirjo onkin suuri. Julkista apua saavien vanhusten asuntoja – kotipalvelun työympäristöjä – ovat yhtäläillä omakoti- kuin kerrostalot, pienet mökit ja suuret huoneistot. Ne voivat olla vanhuksen omistamia tai niissä asutaan vuokralla, niissä on asuttu vuosikymmeniä tai nykyiseen asuntoon on muutettu hiljattain, niissä asutaan yksin tai yh- dessä muiden (perheenjäsenen) kanssa. Kalus- tukseltaan ja sisustukseltaan ne voivat olla niuk- koja ja neutraaleja tai ne on ympäröity asujansa esineistöllä. Eroista huolimatta näillä erilaisilla fyy- sisen työn paikoilla on ollut työntekijöiden mie- lissä jonkinlainen »kodin» status. He ovat määri- telleet ne yksityisiksi ja asiakkaan hallinnoimiksi alueiksi. (Meriläinen 1989, Tedre 1993)

Tässä artikkelissa kiinnostus on erityisesti ko- din symbolisissa merkityksissä ja niiden seu- rauksissa ammatilliselle kotona auttamiselle. Ih- miset antavat ympäristöilleen symbolisia merki- tyksiä voidakseen tehdä käsiteltäväksi ja viestit- täväksi tunteitaan, arvostuksiaan ja kokemuksi- aan (Sarola 1996). Erilaisiin ympäristöihin liite- tään erilaiset kulttuuriset koodit. Baumanin (1997) mukaan koodin tuntevat ihmiset pystyvät erehty- mättä määrittämään tiettyyn ympäristöön sisäl- tyvät vaatimukset ja odotukset ja vastaamaan niihin valitsemalla sopivan käyttäytymistavan. Koodi toimii silloin, jos tilanteeseen osallistuvat henkilöt jakavat sen kulttuurisesti. Bauman jat- kaa, että kotona olemiseen liittyvä lohdullinen turvallisuuden tunne kumpuaa siitä, että ihminen tuntee läpikotaisin paikallisen kulttuurisen koodin ja voi olettaa kaikkien ympärillä olevien ihmisten tuntevan sen. Koodin tunteminen on viesti merk- kien merkityksen ymmärtämisestä. Ymmärtämi- nen tarkoittaa kykyä toimia niin, ettei tilanteen rakenteiden ja oman käyttäytymisen rinnastei- suus rikkoonu.

»Kodin» koodi virittää niin tutkijalle kuin am- mattiauttajallekin erityisiä vaatimuksia. Virkamie-

het, tutkijat ja kotipalvelun työntekijät ovat jakanee ajatuksen, että »koti» auttamisen paikkana edellyttää erityisellä tavalla asiakkaan kuulemistaja – ollakseen hyvää auttamista – erityistä työorientaatiota ja suhtautumistapaa (Tedre 1998a). Kotiin meneminen on astumista asiakkaan omalle maaperälle, hänen määräämälleen yksityiselle alueelle, jonne tulijat hänellä on erityinen oikeus valikoida. Kotiin mennään vain vanhan ihmisen luvan kanssa ja kutsusta ja siellä käyttäydytään asujan tapojen, normien, ohjeiden tai määräysten mukaan.

»Kodin» ainutlaatuisuudesta vallitsee kulttuurissamme vankka yksimielisyys, vaikka ne asiat mitkä kotiin liitetään ja mikä kodiksi käsitetään ovat kulttuuri- ja tilannesidonnaisia.

Symbolisessa mielessä ero avo- ja laitoshuollon välille saatetaan tehdä juuri »kodin»-käsitteeseen liitettyjen mielikuvien ja laatuojen avulla. »Kodissa» on jotain, joka laitoksesta puuttuu, ja jota laitokseen pyritään luomaan »kodinomaisuudella».

Esitän artikkelissa muutamia ehdotuksia siitä, millä tavoin kodin kehys, jaettu ymmärrys kodista henkilökohtaisena ja yksityisenä toisaalta ja tilan fyysiset erityispiirteet toisaalta on määrittänyt kotipalvelutyötä ja kotona auttamisessa mahdollisia interaktiosuhteita julkiselle ammattiavullevieraalla tavalla. Tarkastelen sekä työn ja työympäristön fyysisiä ominaisuuksia että kulttuurisia sopimuksia. Ajatuksena on, että koti julkisen hoivan paikkana on arkiymmärryksen ja luonnollisten kotiin liittyvien koodien paikka ja sellaisena vieras sosiaali- ja terveydenhuollon institutionaalillemme itseymmärrykselle. Kodin kehysten auttamisessa virittämät kysymykset on laitoksessa saatettu ohittaa itsestään selvyyksinä. Tämä viittaisi siihen, että laitosmaailmaan liittyy rakenteellisia esteitä (fyysisiä piirteitä, ajattelumalleja, puhe- ja toimintatapoja, organisatorisia ratkaisuja, työnjaollisia käytäntöjä), jotka estävät sen tarkastelua ensisijaisesti siellä asuvien ihmisten arkielämän ympäristönä.

Goffman (1961) on esittänyt, että toiminnan rakenteelliset ehdot, »systeemi» asettaa institutionaalisisissa puitteissa siinä toimiville ihmisille mahdolliset identiteetit. Instituutio rakentaa mahdolliset ihmisten väliset suhteet. Myös Bauman (1997) näkee erilaisten instituutioiden erilaiset toimintatavat olennaisina mahdollisuuksien kannalta. Institutionaalisisissa pakkovallassa uudet arvot saattavat latistaa ja saattaa outoon tai naurettavaan valoon aiemmin tärkeinä pidetyt arvot.

Kotipalvelu – osana julkista auttamissysteemiä – ei suinkaan ole »vapaa» systemin arvoista ja logiikasta. Pikemminkin instituution arvot ja logi-

kat piilottuvat helposti kodin kehyksessä. Artikkelin ajatuksena on, että kulttuurinen konteksti, johon asiat liitetään, toimii rakenteena, joka kutsuu esiin tietynlaiset ajattelu- ja toimintatavat. Ajatus kodista ehdottaa käytettäväksi kotiin sopivia kulttuurisia koodeja, merkkien ja symbolien järjestelmiä. Auttamissuhde saa leimaansa paikasta, paikka antaa merkityksen ja määrittelee mahdolliset interaktiosuhteet.

Artikkelin empiirisenä pohjana on vanhusten kotipalvelusta 1980-luvun lopulla – lähes kymmenen vuotta sitten – tekemäni etnografinen tapaustutkimus (Sarola ja Meriläinen 1989, Meriläinen 1989, Tedre 1993, ks. myös Tedre 1998b). Kyseessä ei siis ole »laitoksen» ja »kodin» vertailu vaan pikemminkin kotipalvelun todellisuuden tutkimisesta virinnyt kiinnostus »kotiin» omaleimaisena auttamisen ympäristönä niin konkreettisen todellisuuden kuin sitä ohjaavien mielikuvienkin tasolla. »Laitos» edustaa tässä artikkelissa »kodin» vastakohdaksi määriteltyä auttamisympäristöä ja ajattelutapaa. Tarkoitus ei ole väittää, että »kotona» auttaminen tekisi auttamisesta itsestään selvästi jotenkin parempaa. Ehdotan, että »koti», kodin koodit ovat kutsuneet ammatti-auttamiseen sellaisia ajattelu- ja toimintatapoja, joita julkisen järjestelmän ajattelu- ja toimintatapa on vierastanut. Erosta kertoo sekin, että sellainen arkinen auttaminen, joka vielä 1980-luvulla muodosti kotipalvelun konkreettisen ytimen (siivoaminen, ruuanlaitto, pyykinpesu, asioiden hoito) ja nousi pohjoismaissa yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa tutkimuksen kohteeksi erityisesti naistutkijoiden toimesta (esim. Waerness 1982, Gough 1987, Widding-Isaksen, Suomessa esim. Simonen 1990, Tedre 1993, ks. myös Waerness 1996), ei laitosympäristössä ole juuri herättänyt tutkijoiden kiinnostusta (poikkeuksena Eliasson 1995, 1996).

Hahmottelen siis ehdotuksia, työhypoteeseja, koti-kehysten auttamiselle asettamista odotuksista ja mahdollistamista toimintatavoista. Kodin korostuksella tehdään eroa johonkin, erilaiseksi ajateltuun. Käsitteäkseni kotipalvelussa eroa tehdään ainakin kahteen suuntaan; sosiaali- ja terveydenhuollon institutionaalisiin systeemeihin ja toisenlaisiin ammattikulttuureihin.

Jaffe ja Miller (1994) käyttävät käsitettä rakenteellinen upottaminen (structural embeddedness) korostamaan sitä, että ilmiön saama tulkinta riippuu siitä, millaisiin rakenteellisiin kysymyksiin ilmiö istutetaan. Rakenteilla on pysyvyyttä, joka muotoilee kulttuurisia ja persoonallisia merkityksiä. Vanhustenhuollossa kiinnostavaa voi heidän mukaansa olla se, kuinka jokin tietty tutkittavana

oleva ilmiö sopii siihen sosiaaliseen rakentamiseen, jonka osa se on ja kuinka ilmiö tukee laajempia sitä ympäröiviä rakenteita tai vastustaa niitä. On luultavaa, että ammatillinen kotona auttaminen koodataan eri tavoin silloin, jos sitä tarkastellaan julkisen vanhustenhuollon toiminnallisena osana kuin silloin kun konkreettiset ihmiset astuvat tutkimaan tai auttamaan paikkoihin, jotka he mieltävät »kodiksi». Ehdotukseni on, että kotiin liitetyt merkitykset ja arkinen konkreettinen tekeminen fyysisessä kotiympäristössä molemmat toimivat rakenteen tavoin siten, että ne mahdollistavat tai virittävät työntekijöiden ja asiakkaiden välille jaettuja kulttuurisia sopimuksia, jotka poikkeavat laitosten kulttuureista. Nämä sopimukset ovat ääneen lausumattomia ja niitä ei virallinen politiikka tunne. Kutsun niitä sanattomiksi sopimuksiksi. Sanattomilla sopimuksilla viitataan vaiettuihin sääntöihin ja vastavuoroisiin velvollisuuksiin ja oikeuksiin, jotka määrittelevät avun antajien ja vastaanottajien välistä suhdetta ja heidän suhdettaan hyvinvointivaltion auttamisorganisaatioon, kotipalveluun (vrt. Rantalaiho ym. 1997 käyttämä sukupuolisopimuksen käsite).

2. VANHUSTEN AUTTAMISEN YMPÄRISTÖT MUUTOKSESSA

Päivärinta (1998) tarkastelee julkisen vanhustenhuollon fyysisten tilojen kehitystä 1970-luvulta nykypäivään. Vanhainkodit suunniteltiin ja rakennettiin viranomaisten toimesta. Asukkaille tarkoitettut tilat ja niiden varustus saivat voimakkaasti vaikutteita sairaalakulttuurista, vaikka virallisesti paikat suunniteltiin liikkuville ja osin itsenäisesti asioitaan hoitaville ihmisille. Asukkaita tilojen suunnittelu ohjasi lähinnä toimimaan organisaation luomien rutiinien mukaan (vrt. Eräsaari 1995). Yksilöllisyyttä ei suunnittelussa tunnistettu vaan yksittäinen asukas sulautui kollektiivisiksi suunniteltuihin tiloihin.

Tilojen suunnittelu on ymmärrettävissä turvallisuuden käsittein. Suunnittelussa korostui asukasturvallisuus; tilat oli helppoja hallita ja yksityisyyttä ei oikein ollut. Myös »kodinomaisuuden» tavoittelu on ollut asiantuntijoiden määrittelemää »kodinomaisuutta». Tilasta on vaikea löytää piirteitä, jotka saisivat sisältönsä asukaan jokapäiväisestä elämästä, hänen arkisista toiveistaan ja tarpeistaan.

Yksityisen ja julkisen rajan löytäminen sekä fyysisessä mielessä että työntekijöiden ajattelu- ja toimintatavoista on laitoksissa ollut vaikeaa. Vaikka 1990-luvulle tultaessa asumiseen on tuotu

konkreettisia yksityisen kodin symboleja; huoneiden ovet on merkitty nimillä, ovissa on postiluukut ja lukkojen avautumiseen on kiinnitetty huomiota, on yksityisen ja julkisen raja epäselvä ja liukuva. »Vanhainkodit ovat ja ovat olleet elämisenä toimintaympäristöinä hyvää tarkoittavia. Kuitenkin ne ovat asiantuntija-areenoita ergonomianäkökulmasta, osana yhteiskunnallista 'vanhusten parasta'.», kirjoittaa Päivänurmi (1998, 224).

Vanhainkotien ja palveluasumisen rinnalla on vanhusten julkisen auttamisen muotona kehittynyt »kotona» auttaminen. Vanhusten auttaminen kotona arkisissa askareissa on syntynyt ja muuttunut nykyisenlaiseksi yhden työntekijäsukupolven aikana. Se alkoi järjestöjen toimesta 1950-luvulla, mutta hyvin nopeasti mukaan tuli kunnallinen kodinhoitajatoiminta. Työntekijät ovat olleet (koulutuksesta riippuen) kotiaavustajia ja kodinhoitajia. Erityisesti kotiaavustajien tieto ja kokemus auttamisesta on peräisin yksityisestä elämänpäästä, ovathan he usein hankkineet kokemuksensa henkilökohtaisissa suhteissa omien lastensa ja omaistensa auttajina. (Simonen 1990, Rauhala 1996)

Auttamisen alkutaipaleella työn sisältö liittyi lähinnä kodinhoitoon ja kotitalouteen; siivoamiseen, kaupassakäyntiin, ruuanlaittoon. Vanhuspolitiikan muutos on merkinnyt työn sisällössä muutosta, sillä suuri osa avusta on tänä päivänä vanhojen ihmisten itsensä fyysistä koskettamista, ruumiiden kohtaamista; peseytymisestä avustamista, taluttamista, ruokailusta ja wc:ssä avustamista jne. (Sarola ja Meriläinen 1989, Tedre 1996). Tässä rinnalla on kulkenut käytännön vanhuspolitiikan muutos, jossa pelkkä kodinhoidon tarve riittää huonosti julkisen avun perusteluksi (Tedre 1993).

Sisällöllisesti kodinhoitoon liittyvät tehtävät muistuttavat laitoksissa laitospulaisen tai keittiöhenkilökunnan työtä (siivoaminen, ruuanlaitto, tiskaaminen). Evertssonin (1995) mukaan sairaalalaitoksessa ammattihierakiassa alimmissa asemassa olleiden työt ovat töitä, jotka on rationaalisuutta pois osastoilta, erillisiksi ja näkymättömiin. Ne ovat työtehtäviä, joita ei ole perusteltu lääketieteellisesti ja jotka voidaan tehdä ilman potilaan läsnäoloa. Tällaisia töitä ovat siivous-, pesu-, ja keittiötoiminnot. Sairaalakoneistossa niistä ihmisistä, joiden tehtävät rakentuvat arkiselle uusintamiselle tulee näkymättömiä ja persoonattomia ja samalla nämä työt luonnollistuvat näkymättömiksi itsestäänselvyyksiksi.

Kun elämän jatkuvuuden kannalta keskeisiä tehtäviä rationalisoidaan pois ihmisten ympäriltä, rikkoutuu arkipäivän kehys. Kodin näkökulmasta on kiinnostavaa ja tärkeää, että samanlai-

nen suunta on havaittavissa myös kotipalvelun auttamisessa. Ateriapalvelu, pyykkipalvelu, saunapalvelu jne. pirstovat arkisen auttamisen. Auttajat vaihtuvat ja apua annetaan silloin kun systeemiin sopii (Tedre 1993). Samalla julkisen ja yksityisen raja siirtyy myös kotona.

Tehtävien eriytyminen ei ole uusi ilmiö, sillä kaupunkikulttuurissa varakkaat ihmiset ovat käyttäneet niin pesula- kuin ravintolapalveluitakin. Useimmille iäkkäille ihmisille – ja myös monille heidän auttajilleen – arkiset huolenpito tehtävät ovat olleet osa sitä koodia, joka tekee kodin, ne on tehty juuri kotona. Kotipalvelussa, kodin kehityksessä, tämä arkinen auttaminen, rutiinien maailma on näyttänyt merkitykselliseltä. Näkyväksi on tullut auttamisen merkityksiä, jotka eivät palaudu sairaus/terveys-luokituksiin ja diagnosoivaan katseeseen. Kyse on hiljaisten rutiinien monimerkityksellisyydestä.

Kotipalvelun arjessa sellaiset asiat, jotka tutkimuksissa ja virallisissa teksteissä on sivuutettu itsestäänselvinä, rutiineina tai toissijaisena työnä (1), ovatkin asiakkaiden ja työntekijöiden kesken saaneet vivahteikkaan merkityssisällön. Tällaisia ovat olleet mm. kodinhoidon menetelmät ja tavoitteet (Tedre 1995, 1998a) ja ruumiinläheinen auttaminen (Tedre 1995, 1996).

3. MERKITYKSELLISET RUTIINIT JULKISEN JA YKSITYISEN HAURAALLA RAJALLA

Tutkimuksissa »koti» saa viattomiksi ajateltuja merkityksiä monessa mielessä. Eettisessä keskustelussa koti (yksityisenä alueena) on esitetty erityisen pulmalliseksi paikaksi astua sekä auttamisen että tutkimisen ammattilaisille. Kodin kynnyksen yli menemistä on tutkimuksessa arasteltu siksi, että kyse on tunkeutumisesta ihmisen yksityiseen (Fennel ym. 1988, Tedre 1993, 1995). Tutkijat ovat uhranneet vähemmän huomiota oikeudelleen tehdä tutkimusta esim. »vanhainkodissa» kuin »kodissa» tai ainakin eettiset kysymykset kollektiivisessa vanhainkodin kehityksessä on muotoiltu eri tavoin. On pohdittu mm. sitä, mikä »vanhainkodissa» on ihmisten, asukkaiden hallitsemaa (yksityistä) tilaa, jonne ei mennä koputtamatta, mikä taas julkista tilaa (esim. Kayser-Jones & Koenig 1994). Vaikka vaatimus yksityisestä on esitetty myös laitoksissa, on yksityisen alueen paikantaminen ollut vaikeaa, raja liukuva ja määrittelemätön (Biggs 1993).

Myös empiirisessä tutkimuksessa viattomana esijäsennyksenä toimii usein todellisuuden jakaminen kotiin ja laitokseen. Vanhustenhuollon tut-

kijat ovat mm. olleet kiinnostuneita siitä, onko laitos vai koti vanhalle parempi asumisen paikka tai julkiselle vallalle halvempi vaihtoehto.

»Laitos/koti» vastakkainasettelu viittaa ajatuksen yksityisen ja julkisen eroista ja kahtiajaosta. Julkinen/yksityinen jaottelua on käytetty tar koittamaan hyvin erilaisia asioita (Keränen 1996 (2)). Yksi tapa tehdä ero on liittää julkiseen ja yksityiseen erilaiset ajattelun tavat tai toiminnan logiikat (esim. Michaeli 1995). Tällöin julkiseen yhdistetään mm. politiikka, järjestelmän abstraktit periaatteet, sivistys (jota edustaa tiede ja ammatillisuus), nivensaali tasa-arvoinen kohtelu ja oikeudenmukaisuus, järki, riippumattomuus ja erillisuus. Yksityinen merkitsee perhettä, kotia, luontoa (luonnollisesti hoituvia asioita), yksilöllistä (ihmiset ainutkertaisine tarpeineen), tunnetta, riippuvuutta ja ihmisten välistä yhteyttä, intiimiä. Michaeli (1995) jäsentää kahden erilaisen logiikan välisen jännitteen oikeudenmukaisuuden ja hoivan väliseksi. Julkinen korostaa universaaleja, kaikille yhteisiä ja kaikkia koskevia lakeja, yhtäläisiä oikeuksia ja puolueettomuutta. Julkisesa toimivat autonomiset yksilöt, joista erilaisuus on pyyhitty pois ja joita koskevat universaalit oikeudenmukaisuuden periaatteet. Privaatissa taas ihmisten ainutkertaisuus korostuu. Siellä keskiössä ovat erilaiset ihmiset erilaisine tarpeineen ja kykyineen, järjen sijaan korostuu tunne. Autonomian sijaan korostus on ihmisten välisissä suhteissa ja rakkaus korvaa oikeudenmukaisuuden (hyvittää vääryydet, antaa anteeksi).

Tätä jakoa on kritisoitu sanomalla, että tosiasiassa elämänalueet sekoittuvat mitä moninimaisemmillä tavoilla. Hyvinvointivaltio ja esimerkiksi juuri sen sosiaalipalvelut, arkisen tuen ja auttamisen julkiset muodot, ovat sekoittaneet näitä alueita ja niiden logiikkaa (Waerness 1982, Eliasson 1991, Michaeli 1995, Julkunen 1995). Samanaikaisesti tiede ja tieteellistyminen on ulottunut yksityiseen (Keränen 1996).

Johansson (1995) paikantaa julkiset sosiaalipalvelut (kotipalvelu, päivähoito jne.) risteyskohdaksi kahden erilaisen normijärjestelmän; arkipäivän ja työelämän välillä. Työntekijät ovat eräänlaisia »rajahenkilöitä» asiakkaan ja julkisen organisaation välissä (myös Waerness 1982). Työntekijällä on sekä kansalaisen että palkkatyöntekijän rooli. Ensimmäisessä painottuu arkinen auttaminen (maallikkous) ja sosiaalinen ulottuvuus, toisessa ammattiin liitetyt tehtävät.

Fyysisesti tarkastellen kotona-auttaminen vaikuttaa yksityiseltä ja henkilökohtaiselta; työyhteisö – kollegat ja työnjohto – on etäällä. Kontaktit ovat ennen kaikkea kontakteja asiakkaisiin. Fyy-

siset työympäristöt vaihtelevat päivästä päivään ja tunnista toiseen. Työn paikkojen fyysiset piirteet, liikkuvuus ja paikkojen moninaisuus erona paikallaan pysyvään laitokseen ja läsnä oleviin kollegoihin ovatkin yksi tekijä, joka sekä luo konkreettisia eroja suhteessa kollektiiviseen laitokseen että vahvistaa mielikuvaa kotona auttamisen erityislaadusta ja yksityisestä luonteesta. Fyysisenä tilana »koti» on asiakkaan tilaa. Sieltä puuttuvat monista laitoksista tutut tausta-alueet (kansliat, kahvihuoneet, sosiaalitilat jne.). Niillä henkilökunta luo omaa tilaa ja erottautuu asiakkaista (Eräsaari 1995). Asiakkaan asunnossa tila on (ainakin aluksi) asiakkaan merkitsemää ja valvomaa. Mattojen tuulettaminen tai asioilla käyminen, »kotoa» poismeneminen on merkinnyt työntekijälle mahdollisuutta vetäytyä asiakkaan valvovan silmän alta (Tedre 1993). Kotona auttamisen fyysiset piirteet ja niiden luoma ammatin todellisuus ansaitsevat nykyistä enemmän huomiota tutkimuksessa.

Kotipalvelutyöntekijöiden haastattelujen ja osallistuvan havainnoinnin perusteella tekemäni tulokset viittaavat siihen, että »kodiksi» mielletyssä fyysisessä ympäristössä auttaminen on vahvistanut yksityiseen liitettyjen kulttuuristen sanattomien sopimusten mahdollisuuksia ja vaatimuksia ammatillisessa auttamistyössä. En ehdota, etteikö samankaltaisista sanattomista sopimuksesta olisi neuvoteltu myös laitoksessa, mutta käsittääkseni »kotona», henkilökohtaiseksi, yksityiseksi ja arkiseksi (ei-ammattilliseksi) merkityssä maailmassa niillä on ollut vahva asema erityisesti, kun on kyse arkisista auttamistehtävistä. Ainaakin kotipalvelutyöntekijät itse tekevät eron suhteessa laitostyöhön. Laitos esitetään paikkana, joka toimii »systeemin» ehdoilla ja vastuulla kun taas kotipalvelussa ehdot asettaa asiakas ja vastuu on työntekijällä (Tedre 1993). Ajatus on, että kyse on yksilöllisistä suhteista työntekijän ja asiakkaan välillä. Eroa tehdään myös muihin ammattiryhmiin (laitoksen henkilökunta, kotisairaanhoido) niin, että oman työn ehdot esitetään asiakkaan arjen käytäntöjen ja asiakkaan totunnaisten tapojen määräämiksi. Tämä arjen toistuvuuden taso jää muille ammattiryhmille vieraaksi ja sen tietäminen ja ymmärtäminen on samalla kotipalvelun erityistietämystä.

Keskeisenä työntekijältä vaadittavana ominaisuutena esiintyy kotipalvelututkimuksissa joustavuuden vaatimus (Silfverberg 1996, Michaeli 1995, Gough 1987, Tedre 1993). Vaatimus perustellaan juuri kodin yksityisellä luonteella ja asiakkaan määräysvallalla omassa kodissaan. Tausta-ajatuksena on se, että juuri erilaiset, yk-

silölliset ihmiset omine tapoineen ja henkilökohtaisine ominaisuuksineen yksityisissä kodeissaan asettavat työntekijöille erityisen suuria jouston vaatimuksia. Joustavuudessa on kyse siitä, että asiakkaiden asioille antamista merkityksistä neuvotellaan ja niitä otetaan huomioon omassa toiminnassa. Esimerkiksi kotia on hoidettu asiakkaan toivomilla menetelmillä, sillä työntekijät ovat ymmärtäneet kodinhoitoon liittyvän paljon muutakin kuin puhtauteen palautuvia merkityksiä (Tedre 1993, 1998a). Oletettavasti asiakkaiden antamat merkitykset ovat saaneet arkiyössä tärkeämmän sijan kuin laitoksessa, jossa ammatillisilla, tieteellisillä menetelmillä ja ammatillisella auktoriteetilla on vahva sija.

Kotiin kuuluu arjen merkitysjärjestelmä, joka laitoksesta puuttuu. Twiggin (1997) mukaan laitos on ympäristö, jossa kaikki potilaan elämän alueet tulevat helposti tarkkailun, ammatillisen katseen ja diagnosoinnin kohteiksi. Ruuasta tulee ravintoa, vierailusta sosiaalista tukea, kaikki elämän puolet siirtyvät terveys-sairaus jatkumolle (myös Waemess 1995). Institutionaalisesta kehiksestä irroitettuna, kodin kehiksessä, arkinen auttaminen, rutiinien maailma, on näyttänyt merkitykselliseltä. Näkyväksi on tullut merkityksiä, jotka eivät palaudu sairaus/terveys luokitukseen, hygienisyyteen tai diagnosoivaan katseeseen. Kotipalvelussa hiljaiset rutiinit ovat osoittautuneet vivahteikkaiksi ja monimerkitykselliseksi.

Kodinhoito, arkisissa askareissa auttaminen kotona, on perustunut usein asiakkaiden ja työntekijöiden jakamaan koodin, jossa laitostapa maailman rationaalisuus ja tehokkuustavoitteet ovat saaneet väistyä kodinhoidon jaettujen rituaalisten merkitysten tieltä. Tätä on vahvistanut se, että useilla vanhemman polven kotipalvelun työntekijöillä on ollut vankka kokemus juuri ykistyisen elämänpiirin auttamissuhteista ja normeista. Samoin se, että kun on kyse kodin arkisista tehtävistä, ovat vanhat ihmiset katsoneet itsensä asiantuntijoiksi. Ammatillisen asiantuntija-aseman saavuttaminen ei kotona tapahtuvassa arkityössä ole yksinkertaista (Tedre 1993, 1995).

Yksilöllisten ja henkilökohtaisten suhteiden priivaatissa maailmassa kotona on kodinhoidon lisäksi myös henkilökohtaisessa ruumiillisessa auttamisessa korostunut toimintojen monimerkityksisyys. Kodinhoitoon liittyvän siivouksen ohella esimerkki tällaisesta monimerkityksisestä asiasta on intiimiin auttamiseen liittyvä kylpy, joka tutkimuksissa on voitu kuitata rutiinina, tai pakollisena toimena ja irroitaa merkityksellisestä vuorokautuksesta (Tedre 1996). Rutiiniksi määriteltäessä kylpy saa merkityksensä lähinnä hygie-

nian hoitona. Näin vaihtuu paljon saunomiseen tai kylpyyn liittyviä muita merkityksiä. Twiggin (1997) mukaan asiakkaan kokemana kylpyyn liittyy sellaisia asioita kuin rentoutuminen, ruumiillinen mielihyvä ja ruumiin muistot. Se voi olla myös elämänikäinen siirtymäriitti siirryttäessä illasta yöhön (yöstä aamuun) tai arjesta pyhään. Suomessa saunominen on kansallinen rituaali, jonka symboliikassa hygienian hoito on vain yksi aspekti. Kotipalvelussa työntekijät ovat usein ymmärtäneet saunomisen tai kylvyn monimerkityksellisyyden ja työn mieli on saatu juuri näiden merkitysten jakamisesta ja sen mukaisesta toiminnasta; kun voi kylvettää asiakkaan toivomaan aikaan, kun uhmaa sääntöjä ja avustaa asiakasta omassa saunassa saunomisessa juuri ennen viikonloppua, mahdollisimman lähellä asiakkaan totunnaista sauna-aikaa.

4. PASSAAMISEN PAKOT, AUTTAMISEN MYKÄT MALLIT

Kotona auttamisen virittämien sanattomien sopimuksien kenttä on ilmeisen kirjava. Yhteistä monille sopimuksille on, että ne ovat jollain lailla ristiriidassa virallisten ohjeiden ja tavoitteiden kanssa. Virallinen vanhuspolitiikka ei suinkaan ole ristiriidaton, mutta jotkut vallitsevat puhetaukset saavat totuuden paikan ja jäävät kyseenalaistamatta. Yksi tällainen kiistaton tavoite vanhuspolitiikassa on vanhusten omatoimisuuden korostus (esim. Lehtonen 1991, Vaarama 1992). Kotipalvelun odotetaan tukevan vanhusten omatoimista selviytymistä.

Cambell (1998) pitää juuri hallitsevaa kieltä keskeisenä toimintaa ohjaavana rakenteena. Hän väittää, että vanhustenhuoltolaitoksissa uusi tulosjohtamisen ja laadunvarmistamisen kieli on »hiipivää markkina-arvojen tavoitteita ajavaa auttajien mielen ja sydämen kolonisaatiota.» (Cambell 1998, 57, Suomen ST). Kun organisaatiot pyrkivät työvoiman tehokkaaseen, hyödyn maksivoivaan käyttöön, käyttävät ne kieltä, jolla hoitajien professionaalinen toiminta valjastetaan palvelemaan kustannusten säästöä. Hoitajia opetetaan näkemään sääntöjen mieli ja sopeuttamaan toimintansa niiden mukaan. Uusi kieli ja sen piilottamat säännöt aliarvioivat auttamisen integriteettiä ja myös professionaalisia käytäntöjä. Hoitajien puhetaukset ja samalla vähitellen myös toiminta sopeutuvat uusiin vaatimuksiin.

Cambell kiinnittää siis huomion siihen, että hoidon ammatillinen osaaminen vaarantuu. Samat vaatimukset koskettavat myös arkista auttamista.

Otan omatoimisuuden vaatimuksen esimerkiksi siitä, miten virallinen politiikka yksinkertaistaa asioita itselleen sopivaksi ja jättää samalla arjen auttamisen kysymykset ruohonjuuritasolla sanatomasti ratkaistavaksi.

Omatoimisuuden korostuksella on virallisissa puheissa vahva myönteinen korostus. Se liitetään usein kuntoutukseen ja paranemiseen tai ainakin toimintakyvyn heikkenemisen estämiseen. Sitä on perusteltu niin resurssien riittämättömyydellä kuin vanhusten edulla.

»Koti» yksityisenä ja henkilökohtaisena ehdottaa muidenkin kuin lääketieteellisten perusteiden olemassaoloa, muutakin kuin paranemisen ja kuntoutumisen tavoittelua, tieteellistettyjä menetelmiä ja laitosten institutionaalisia käytäntöjä. »Koti» ehdottaa arkielämän kulttuuristen sopimusten huomioimista ja tekee näkyväksi virallisten diskurssien ristiriitaisuuksia.

Kun virallisena tavoitteena on asiakkaiden omatoimisuuden korostus, on työntekijöitä syytetty ja syyllistetty »passaamisesta», holhoamisesta ja samalla asiakkaiden aktiivisuuden ja omatoimisuuden estämisestä ja viemisestä, asiakkaat »passataan pilalle» (Tedre 1993, 1998a). »Passaaminen» on hyvä esimerkki siitä, miten koti tarjoaa vaihtoehtoisia kulttuurisia tulkintakehyksiä kuntoutuksen ja paranemisen diskursseille. Omatoimisuuden tukeminen on käytännössä merkinnyt mm. vaatimusta siitä, ettei saa tehdä sellaisia asioita, joihin asiakas »kohtuudella» kykenisi; ei saa siivota muuta kuin sen, mitä ihminen ei jaksaa, ei saa tehdä valmiiksi asioita, jotka ihminen itsekin voisi tehdä.

Passaamisen ja ylihuolehtimisen voi ymmärtää monenkin erilaisen arkipäivän kulttuurisen sopimuksen varassa. Tarkoituksenani ei ole esittää passaamista ja puolesta tekemistä pelkästään arvokkaana. Se on ristiriitainen vaatimus, kätkehän se mm. tarpeetonta holhoamista, rajoittamista ja toisen ihmisen kykyjen aliarvioimista. Pyrkimykseni on esitellä omatoimisuuden tukemiselle ja kuntoutukselle vieraita ajattelu- ja toimintamalleja, jotka usein saattavat olla asiakkaan ja työntekijän kulttuurisesti jakamia ja sellaisina arvokkaita. Ensinnäkin voisi olla kyse siitä, että sekä monien asiakkaiden että työntekijöiden kohdalla vanhuuden kunnioittaminen tarkoittaa erityisasemaa ja erityislaatuista kohtelua, arvostaminen on puolesta tekemistä. Jyrkämän (1995) haastattelutkimuksen mukaan osa ikääntyvistä ihmisistä oli sitä mieltä, että vanhat ihmiset ovat oikeutettuja erilaisissa tilanteissa erikoiskohteluun. Työntekijöiden ja vanhusten suhtautumista passaamiseen voidaan ajatella yhtenä ikänormina

siinä mielessä, mitä vanhoilta ja nuorilta odetaan erilaisissa tilanteissa. Kyse on käyttäytymissäännöistä ja asennoitumisesta. Passaminen perustuu useissa tapauksissa siis myös autettavien tahtoon ja käsitykseen tilanteeseen sopivasta toiminnasta. Ammatillinen auktoriteetti saattaa ohittaa tämän merkityslottuvuuden.

Toinen sopimus passaamisen takana liittyy sosiaalisiin asemiin. Kotipalvelussa auttajan asema on määrittynyt paitsi ammatillisen asiantuntijuuden perusteella, myös luokkapohjalta tai säätyläisyydestä. Asiakkaan kulttuurisessa koodistossa kotona auttaminen voi olla palvelijan työtä ja työntekijälle on annettu palvelijan identiteetti. Myös osa työntekijöistä on jakanut tämän koodin (Tedre 1995).

Vanhuuden kunnioittamisen kulttuurin ja piikkulttuurin ohella passaamista selittää toisten tarpeisiin orientoituva, vastuurationaalinen suhtautumistapa. Vastuurationaalisuus tai hoivarationaalisuus on ollut erityisesti naistutkimuksessa esillä tilannesidonnaisena suhtautumistapana, jossa pyritään asettumaan toisen ihmisen tilanteeseen ja ymmärtämään hänen tilanteelle antamia merkityksiä (käsitteen kehittelystä ja käytöstä ks. esim Szebehely 1996, Waerness 1996, Eliasson 1996). Tähän sisältyy ainakin kaksi kulttuurista sopimusta. Toisaalta kyse on henkilökohtaisen vastuun ottamisesta, kun suhde asiakkaaseen ajatellaan yksilöllisenä suhteena. Toisaalta kyse on ymmärtämisen kulttuurista – empaattisuudesta – pyrkimyksestä nähdä toisen osapuolen tilanteelle antamia merkityksiä.

Yksityisen elämänpiirin suhteisiin liitetyt ajattelumallit ja toimintatavat eivät luultavasti ole samalla tavoin ohanneet toimintaa laitoksessa, jossa hoidon ammattilaisten asema suhteessa asiakkaihin on vahva, auttaminen on työnjaollisesti eroteltu eri ammattiryhmille, hierarkkiset käskyt ja vastuusuhteet ovat tarkat ja jossa autettavat luokitellaan pikemminkin sairauksien kuin yksilöllisten tarpeiden, iän tai sosiaalisen asemansa perusteella. Toisaalta samanlaista omatoimisuuden tukemisen vaatimusta ei edes voi esiintyä siellä, missä vanhusten ei odoteta osallistuvan ja kantavan vastuuta (laitos)ympäristön arkisista tehtävistä. Siellä, missä pölyt eivät jää pyyhkimättä mikäli vanhukset (tai »joku muu» ulkopuolinen) eivät sitä tee.

Passaamisesta kieltäytyminen voi merkitä asetumista asiakkaan tahtoa vastaan. Työntekijöiden näkökulmasta erilaiset odotukset ja vaatimukset, erilaiset »tahdot» rajoittavat työtä niin, että aina on olemassa vaara, että jokin sopimus johonkin suuntaan (työnjohtoon, työtovereihin, asiakkai-

siin) rikkoutuu ja konfliktin mahdollisuus on olemassa (Tedre 1993, 1995, Johansson 1991).

Monipuolisista odotuksista ja toiminnoista syntyy auttamisen arjessa merkityssysteemien kirjo, viuhka erilaisia sopimuksia ja toimintatapoja, joilla kotipalvelussa on otettu ja annettu apua. Tällainen viuhka on ollut mahdollinen siellä, missä työllä on arkisen, itsestäänselvän ja luonnollisen status ja jossa työntekijän identiteetti on vahvasti liitetty joustavuus tilanteen, asiakkaan tarpeiden ja toiveiden mukaan.

On mahdollista, että tällainen pyrkimys vanhusen elämän monimerkityksellistämiseen uhkaa työntekijöiden omia arvoja, ammatillisia rajoja ja laitosmaailman merkitysrakenteita.

Merkitysviuhka ei kuitenkaan ole tarkoittanut sitä, että kotipalvelun työntekijät mukautuisivat ja joustaisivat loputtomasti asiakkaiden toiveiden mukaan. Ensinnäkin työntekijöiden joustamisessa ja sopeutumisessa on eroja mm. sukupolven ja mahdollisesti myös koulutuksen mukaan (Tedre 1993, 1995). Lisäksi työntekijöillä on kulttuurinen koodisto, joka määrittelee »sopivan vaatimisen» rajoja erilaisten tehtävien ja palvelusten suhteen. Mikäli asiakas ylittää sopivan vaatimisen rajat, määritellään hänet vaikeaksi tai rasakaksi. Näitä rajoja kokeilemattomat taas määritellään vähään tyytyväisiksi asiakkaisiksi. Helpointa työskentely on siellä, missä jaetaan yhteinen kulttuurinen koodi kotona auttamisen merkityksistä. Kuitenkin koodi »kodista» yksityisenä ja asujan hallitsemana on pakottanut työntekijöitä taipumaan myös oman arvo- ja asennemaailman vastaisiin interaktiosuhteisiin.

5. »KOTI» PILOTTAA TEHOKKAASTI MUUTOKSET?

Artikkelin pohjana käytetty empiirinen aineisto perustuu yhden itäsuomalaisen kaupungin kotipalvelun tutkimiseen ja se on kerätty lähes kymmenen vuotta sitten. Oletan, että sekä paikka että aika selittää kotipalveluessa mahdollisia sanatomia sopimuksia. Niin ammatit, organisaatiot kuin avun tarvitsijatkin muuttuvat.(3)

Kotipalvelun sanattomat sopimukset ovat jatkuvassa muutoksessa. Kaksi konkreettista taustalla olevaa sopimuksia uudelleenrakenteistavaa muutosta ovat muutos ammattikoulutuksessa sekä vanhustenhuollon organisatoriset ja sisällölliset muutokset. Käytännön kotipalvelussa nämä ovat näkyneet mm. kotipalvelutyön organisoimisessa alueelliseksi työryhmiksi, joissa korostetaan yhteistä ammattikulttuuria, »yhteisiä linjo-

ja». Sisällöllisesti muutosta on ollut työtehtävien rajaaminen (Tedre 1993, 1998a). Vanhusten kotipalvelun tutkimusten (esim. Ruotsissa Szebehely 1996, Tedre 1993) mukaan ammatillisesti rajatut tehtävät ovat lisääntyneet kotipalvelussa. Kotipalveluun aiemmin kuuluneita tehtäviä suljetaan pois työn sisällöstä tai ne vaaditaan menetelmällisesti tehtäväksi rationaalisemmin ja tehokkaammin.

Rakenteeksi voi ajatella myös vakiintuneet puhetat, joita ovat esim. juuri asiakkaiden omaisuusarvon korostus ja työntekijöiden yhteisten linjojen vaatimus tai tiettyjen tehtävien nimeäminen rutiinityöksi. Tärkeä sosiaalipoliittinen kysymys liittyy siihen, keiden kohtaamisen ja millaisen kohtaamisen julkinen organisaatio, sen säännöt, normit ja puhuvat mahdollistavat. Kenelle apua annetaan ja millaista apu saa olla?

Kotipalvelun kannalta kaksi yhteiskuntapoliittista linjanmuutosta vaikuttavat erityisen keskeisiltä auttamisen tulevaisuuden kannalta. Kyse on vanhuspolitiikan retorisesta käänteestä, jossa korostus on avohuollossa laitoshoidon sijaan.

Toinen käänne on koulutuspoliittinen. Ammatillisen eriytymisen sijaan on korostettu sosiaali- ja terveydenhuollon ammattien laaja-alaisuutta. Vanhuspolitiikassa »avohuollon kehittäminen» on konkreettisesti merkinnyt lisääntyvien avun tarvisijoiden auttamista kotipalvelun entisiin resursseihin (Viialainen ja Lehto 1996). Lähihoitajakoulutus taas on merkinnyt paikan/auttamisympäristön merkityksen kieltämistä ammatillisessa auttamisessa. Onhan pyrkimyksenä ollut helposti ja joustavasti »paikasta toiseen» siirtyvä henkilökunta (Mäkisalo 1998).

Käytännössä muutokset merkitsevät sitä, että julkisen kotona auttamisen sisältö muuttuu koko ajan, entisiä tehtäviä pudotetaan pois ja uusia tulee tilalle. Työtä tehdään tiukentuvissa aikatauluissa ja tekemistä rajoitetaan yhä uusin normein.

Kotona auttamien – ollakseen hyvää auttamista – on edellyttänyt neuvottelua ja asiakkaan asioille antamien merkitysten huomioimista. Se on ollut prosessi joka on vaatinut aikaa ja asioiden arkisen, sosiaalisen ulottuvuuden hyväksymistä. Tällainen sensitiivisyys asiakkaiden antamille merikyksille on joskus uhannut työntekijöiden omaa arvomaailmaa ja sosiaalista järjestystä ja se on uhannut julkisen organisaation tehokkuutta. Ammattirajojen vartiointi yhdessä tiukempien aikataulujen, suuremman avun tarpeen ja kodin auttamiselle asettamien vaatimusten kanssa on työntekijälle raskasta. Samalla nämä tendenssit antavat yhä vähemmän mahdollisuuksia asiakkaan ja työntekijän keskinäisille neuvotte-

luille »systeemiin» sopimattomista sanattomista sopimuksista.

Julkinen/yksityinen tai laitos/koti erotteluun perustuva asioiden merkitsemisen tapa on siinä mielessä hankala, että se – kuten kaikki käsitejärjestelmät – uusintaa jakoa. Keränen (1996) toteaa, että erottelu julkiseen/ykistyiseen rakentaa todellisuutta niin kauan, kun ihmiset toimivat sen mukaan. Sosiaaliset paikantamiset eivät itsessään ole fyysisiä, mutta ottavat fyysisiä muotoja. Ajatusmallina elämän jakautuminen kodin ja perheen ulkopuoliseen julkiseen sekä kodin ja perheen yksityiseen alueeseen jäsentää edelleen työelämää ja tuottaa erilaisia jakoja ja erilaisia toiminnan tapoja.

Kun jakoja pyritään muuttamaan, on kysyttävä seurauksia. Mitä seurauksia on sillä, kun kodin/laitoksen dikotomiaa pyritään purkamaan (Tedre 1998a)? Vahvistaako se vanhustenhuollon yksilöllisyyttä ja asiakkaiden henkilökohtaisten merkitysjärjestelmien korostamista niin laitoksessa kuin kotonakin tai vahvistaako se kenties standardikohtelua, ammattilaisten tai organisaation määritteliä merkityksiä, tehokkuusajattelua ja rationaalisuutta?

»Koti» kantaa mielikuvaa henkilökohtaisesta, yksilöllisestä ja itsemäärätystä silloinkin, kun institutionaalisen järjestelmän rakenteelliset ehdot vievät auttamista aivan eri suuntaan. On mahdollista, että kodin kulttuurinen koodisto piilottaa tehokkaasti sellaisia käytäntöjä, joita laitosmaailmassa – ainakin kehittämisspuheessa – nyt pyritään vastustamaan. Uhkakuvana voisi olla tilanne, jossa kotipalveluiden tukipalvelullistaminen, jatkuva avun rationalisointi ja tehokkuuden korostus voivat johtaa tilanteeseen, jossa palvelut ovat tiukemmin standardoidut kuin laitoksessa. Käsitys kodin lohdullisuudesta piilottaa pahimmillaan fyysisen avun puuttumisen.

Jos laitoksen ja kodin vastakkainasettelua puretaan, millä ehdoilla sitä tehdään; mitä »kodiile» purkuprosessissa tapahtuu?

VIITTEET

1. Arkinen auttaminen, joka on aikaa vaativaa ja merkityksellistä tekemistä saattaa sekä viranomaispuheessa että tutkimuksessa jäädä kokonaan piiloon tai se luokitellaan rutiineiksi (Tedre 1998a). Esimerkiksi Rintala (1995) luokittelee siivouksen ja kylvetyksen huolenpidon »rutiineiksi.» On myös löydettävissä viitteitä siitä, että arkiset toimet katoavat kokonaan laitoksen kehityksessä, kollektiivisissa puitteissa, käsitteellisinä ilmiöinä. Esim. Suhonen (1996) erottelee saksalaisessa vanhusten avohuollossa yh-

tenä hoivan muotona hoidollisen hoivan. Hoidollista hoivaa on mm. asiakkaan kehon rasvaaminen, injektoiden antaminen, lääkityksestä huolehtiminen, fysioterapia ja erilaiset ammatillisesti toteutetut kuntoutuksen muodot. Suhosen mukaan se muistuttaa paljon laitoksissa toteutettua asiakkaan/potilaan päivittäistä hoitamista. Kiinnostavaa on, että nämä »hoidolliset» toimet liitetään laitokseen kuuluviksi. Kuitenkin myös laitoshoido sisältää kaikki arkiset elementit ja toiminnot. Myös laitospuitteet edellyttävät päivittäin ympäristöstä ja ruokailusta huolehtimista, asukaan kanssa ja puolesta asioimista, arkisessa selviämisessä auttamista, kotipalvelutöiden »perinteistä» sisältöä. Arkiset uusintamistehtävät eivät katoa ympäristöstä toiseen siirryttäessä, mutta niiden organisointi ja merkitys muuttuu.

2. Keräsen (1996) mukaan julkinen-yksityinen jaolla voidaan viitata mm. valtioon yhteisön tai -kansalaisyhteiskunnan vastinparina, julkiseen yksityiseen vastakohtana tai julkiseen ja yksityiseen erilaisina tilointa tai sfääreinä. Jakoa käytetään myös vastaakohtana systeemisen sääntelyn ja luonnollisen sääntelyn tai systeemien ja elämismaailman välillä. Privaatti voidaan jaotella »erilaisiin» privaatteihin kuten yksityiseen (markkinat, työmarkkinat) ja vielä yksityisempään (henkilökohtainen, yksityinen, perhe, intiimi) tai julkista on monenlaista; markkinatalous, valtio ja kansalaisyhteiskunta (Julkunen 1995, 1996). Jane Lewis ja Ilona Ostner (Julkunen 1995 mukaan) jaottelevat kentän yksityisestä yksityisempään (koti, henkilökohtainen, ruumiillinen, yksityiseen julkiseen (markkinatalouden yksityinen), julkiseen julkiseen (politiikka) ja julkiseen yksityiseen eli ruumiillisiin tarpeisiin vastaavaan hyvinvointivaltioon. Kotipalvelun – osana julkista yksityistä – voisi tätä jaottelua seuraten ajatella ylittävän yksityistä yksityisimmän rajan monella tavalla. Siinä työntekijöillä on ammatillinen kutsu ihmisten koteihin ja työn kohteena ovat asunto ja henkilökohtaiset ruumiilliset tarpeet. Kyse on sekä henkilökohtaiseen kotiin että ruumiiseen »kajoamisesta».
3. Paikalla – alueellisessa mielessä – on merkitystä sille, millaiset kulttuuriset sopimukset saavat sijan kotona auttamisessa. Itä-Suomessa naisilla on ollut vahva kulttuurinen sidos kodinhoitoon ja haastatetuilla kotipalvelun työntekijöillä oli usein pitkäaikainen ja monipuolinen kokemus juuri yksityisen elämän hoivaushteista (Tedre 1993). Myös aika muuttaa sopimuksia eikä yhtä syytä muutokselle voi esittää. Yhtäältä on kyse muuttuvasta naisidentiteetistä. Toisen tarpeisiin orientoituvan naisen rinnalla työelämässä toimii yksilöllistynyt, omia oikeuksiaan tai/ ja ammatillista osaamistaan puolustava nainen (Tedre 1995). Kotipalvelun ammattirakenne on tänä aikana muuttunut ja erityisen iso muutos on kodinhoitajakoulutuksen lakkaaminen ja korvautuminen lähihoitajakoulutuksella (Tedre 1998a, Mäkisalo 1998). Myös ammattiryhmät itse alkavat ajan kanssa luoda omia rajojaan. Herniksson (1998) toteaa terveystyön ammattikulttuurista, että sen ammatillistumisen naisehtoja luonnehtii omat arvot ja uskomukset sekä käyttäytymistä koskevat ihanteet. Ammatikulttuurissa näkyy yhteiskunnan valtakulttuuri, menneen ajan perintö ja niin kutsuttu ajan henki, lääketieteen hegemonia sekä naisen yhteiskunnallinen asema, perhesuhteet ja kansalaistuminen. Ammatillistuminen on jatkuva prosessi, jossa eri ryhmien välinen työnjako muuttuu.

LÄHTEET:

- Bauman, Zygmunt: Sosiologinen ajattelu. Vastapaino, Tampere 1997.
- Biggs, Simon: Understanding Ageing. Image, attitudes and professional practice. Open University Press, Buckingham 1993.
- Davies, Karen: Women and Time. Weaving the strands of everyday Life. University of Lund 1989.
- Cambell, Marie L.: Institutional Ethnography and Experience as Data. Qualitative Sociology 21(1998):1, s. 55–74.
- Eliasson, Rosmari: Äldreomsorgen, kvinnors arbete och välfärdsstatens kris. Häften för kritiska studier 1991, 1, s. 7–21.
- Eliasson, Rosmari: Metodvalet – en fråga om kön och moral? I Bengt Starrin & Per-Gunnar Svensson (red.) Kvalitativ metod och vetenskapsteori. Studentlitteratur, Lund 1994, s. 139–162.
- Eliasson, Rosmari: Omsorgsforskningen – Introduktion. Teoksessa Rosmari Eliasson (red.) Omsorgens skiftningar. Studentlitteratur, Lund 1996, s. 195–202.
- Eräsaari, Leena: Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä. Gaudeamus, Tampere 1995.
- Evertsson, Lars: Vårdbiträden och undersköterskor – en ouppmärksam professionshistoria. Teoksessa Stina Johansson (red.) Sjukhus och hem som arbetsplats. Omsorgsyrken i Norge, Sverige och Finland. Bonnier Utbildning AB, Stockholm 1995, s. 94–118.
- Fennell, Graham, Phillipson Chris & Everes, Helen: The Sociology of Old Age. Milton Keynes Open U.P., Milton Keynes 1988.
- Goffman, Erving: Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates. Doubleday-Anchor, Garden City, N.Y. 1961.
- Gough, Ritva: Hemhjälp till Gamla. Forskningsrapport 54. Arbetslivcentrum, Stockholm 1987.
- Henriksson, Lea: Naisten terveystyö ja ammatillistumisen politiikka. Stakes Tutkimuksia 88. Gummerus, Jyväskylä 1998.
- Jaffe, Dale J. & Miller, Eleanor M.: Problematizing Meaning. Teoksessa Andrea Sankar & Gubrium Jaber F. (eds.) Qualitative methods in aging research. Sage, London-New Delhi 1994, s. 51–64.
- Johansson, Stina: Avlönat och oavlönat omsorgsarbete i hemmet: Kvinnostrategier och politiska målsättningar. Socialmedicinsk tidskrift 68(1991):7–8, s. 344–354.
- Johansson, Stina: Introduktion. Teoksessa Stina Johansson (red.) Sjukhus och hem som arbetsplats. Omsorgsyrken i Norge, Sverige och Finland. Bonnier Utbildning AB, Stockholm 1995, s. 9–43.
- Julkunen, Raija: Feministiseen analyysiin. Teoksessa Leena Eräsaari, Raija Julkunen ja Harriet Silius (toim.) Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Vastapaino, Tampere 1995, s. 15–28.
- Jyrkämä, Jyrki: »Rauhallisesti alas illan lepoon»? Tutkimus vanhenemisen sosiaalisuudesta neljässä paikallisyhteisössä. Acta Universitatis Tamperensis, ser A vol. 449. Tampereen yliopisto, Tampere 1995.
- Kayser-Jones Janie & Koenig Barbara A.: Ethical Issues. Teoksessa Andrea Sankar & Gubrium Jaber F. (eds.) Qualitative methods in aging research. Sage, London-New Delhi 1994, s. 15–32.
- Keränen, Marja: Yksityisen ja julkisen muuttuvat rajat. Teoksessa Leena Eräsaari, Raija Julkunen ja Harriet Silius (toim.) Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Vastapaino, Tampere 1995, s. 29–48.

- Keränen, Marja: Reconstructing social spaces: the rhetoric of the public/private split. *Nora* 1(1996):1, s. 44–52.
- Meriläinen, Silva: Kotipalvelu Joensuun vanhustenhuollossa. Joensuun yliopisto, Yhteiskuntapolitiikka ja sosiologia. Keskustelualoitteita 10. Joensuu 1989.
- Michaeli, Inga: Omsorg och rättvisa – ett dilemma. Meyers, Gävle 1995.
- Mäkisalo, Merja: Terveystieteiden oppilaitoksen organisaatiokulttuuri. Opettajien ja opiskelijoiden käsitykset todellisesta ja toivotusta toiminnasta. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 58., Kuopio 1998.
- Päiväranta, Eeva: Vanha ihminen, autonomia ja ympäristöt. Teoksessa Riitta Haverinen, Leila Simonen ja Irma Kiikkala (toim.) Kohtaamisia sosiaali- ja terveysalan areenoilla. *Stakes raportteja* 221. Jyväskylä. Gummerus 1998, s. 209–221.
- Rantalaiho Liisa and Tuula Heiskanen (eds.): *Gendered Practices in Working Life*. MacMillan Press LTD, Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London, Pub. ST. MARTIN'S PRESS, INC., New York, 1997.
- Rauhala Pirkkko-Liisa: Miten sosiaalipalvelut ovat tulleet osaksi suomalaista sosiaaliturvaa? *Acta Universitatis Tamperensis ser A vol. 477*, Tampereen yliopisto, Tampere 1996.
- Rintala Taina: Medikalisaatio ja sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmän rakentuminen 1946–1991. *Stakes tutkimuksia* 54, 1995.
- Sarola, J.P.: Vanhukset selviytyjinä. Yhteiskuntapolitiikan tutkimuksia. Joensuun yliopiston yhteiskuntapolitiikan ja filosofian laitos. N:o 1. Joensuu 1996.
- Sarola, J.P. ja Meriläinen, Silva: Vanhusten avopalvelun muutospaineeet. Joensuun yliopisto, Yhteiskuntapolitiikka ja filosofia. Keskustelualoitteita. Joensuu 1989.
- Simonen, Leila: Contradictions of the Welfare State, Women and Caring. *Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 295*. Vammala, 1990.
- Silfverberg, Gunilla: Att vara god eller att göra rätt. En studie i yrkesetik och praktik. Bokförlaget Nya Doga, Nora 1996.
- Suhonen, Heikki: Vanhustenhuollon palveluiden haasteet. Kurkistuksia vanhustenhuollon palveluihin Saksassa, Hollannissa ja Tanskassa. Turun yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos, Sarja C:4/1996.
- Szebehely, Marta: Om omsorg och omsorgsforskning. Teoksessa Rosmari Eliasson (red.) *Omsorgens skiftningar*. Lund, Studentlitteratur 1996, s. 21–33.
- Tedre, Silva: Ammatillinen huolenpito vanhusten kotipalvelussa. Kahden naisen kohtaaminen yksityisen ja julkisen hauraalla rajalla. Joensuun yliopisto, Yhteiskuntapolitiikka ja sosiologia. Keskustelualoitteita N:o 16. Joensuu 1993.
- Tedre, Silva: Julkinen auttaja yksityisessä kodissa. Teoksessa Leena Eräsaari, Raija Julkunen ja Harriet Silius (toim.) *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Vastapaino, Tampere 1995, s. 151–170.
- Tedre, Silva: Välttämättömyksien ruumis vanhusten hoivassa. *Naistutkimus* (9)1996: 4, s. 2–14.
- Tedre, Silva: Kodin ja julkisen avun muunnelmia. Artikkelikäsikirjoitus 1998a.
- Tedre, Silva: Etnografin kysymyksiä vanhustenhuollon kentiltä. Artikkelikäsikirjoitus 1998b.
- Twigg, Julia: Deconstructing the »social bath«; help with bathing at home for older and disabled people. *Journal of Social Policy*, 26 (1997):2, s. 211–232.
- Vaarama, Marja: Vanhusten palvelujen tavoitteet ja todellisuus. Katsaus vanhusväestön einoloihin, palvelutarpeisiin ja sosiaali- ja terveyspalveluihin. *Sosiaali- ja Terveyshallitus. Raportteja* 48. VAP-kustannus, Helsinki 1992.
- Viialainen, Riitta ja Lehto, Juhani (toim.): *Sosiaali- ja terveyspalvelujen rakennemuutos*. Stakes, Raportteja 198, 1996.
- Waerness, Kari: *Kvinneperspektiver på sosialpolitikk*. Universitetsforlaget, Oslo 1982.
- Waerness Kari: *En offentlig tjenste i spenningsfeltet mellom ulike kulturer*. Teoksessa Stina Johansson (red.) *Sjukhus och hem som arbetsplats*. Omsorgsyrken i Norge, Sverige och Finland. Bonnier Utbildning AB, Stockholm 1995, s. 119–149.
- Waerness Kari: *Omsorgsrationalitet*. Teoksessa Rosmari Eliasson (red.) *Omsorgens skiftningar*. Studentlitteratur, Lund 1996, s. 203–212.
- Walker, Alan and Lorna Warren: *Changing Services for Older People*. Open University Press, Buckingham 1996.
- Widding Isaksen, Lise: *Den tabubelagte kroppen*. Kropp, kjønn og tabuer i dagens omsorgsarbeid. Sosiologisk institutt, Univ. i Bergen 1994.